

”Den mark, som blev min, var altid dog din”.

Artikel til Fyens Stifts skabelsesprojekt 2023

Af Maria Louise Odgaard Møller, ph.d., frimenighedspræst, Ryslinge

Skabelsesteologi og den etiske fordring

En revitalisering af 1. trosartikel i både teologi, filosofi og den almene måde at tænke om livet på, var hovedsagen for K.E. Løgstrup (1905-81). Herhjemme er Løgstrup da også den teolog og tænker, som, ud over Grundtvig, særligt forbindes med skabelsesteologien. Opgøret med det, Løgstrup kalder for *den profane livsforståelse*, løber som en rød tråd igennem hele hans forfatterskab. Den profane livsforståelse er den, der ikke længere regner med, at vi, vores liv og verden er skabt af Gud; en livsforståelse, der derfor heller ikke regner med, at livet kan være andet og mere, end det, vi selv gør det til. ”Vi har altsaa ikke blot glemt, at vi lever i Guds Skabning, men vi har helt udryddet Forstaaelsen deraf” skriver en ung Løgstrup i sin præstetid i et kirkeblad (Løgstrup 1938, 451).

Denne udryddede forståelse af at ”leve i Guds Skabning” samt en udlægning af, hvad det så betyder at være og leve i Guds Skabning, det er som sagt Løgstrups livsprojekt. Mest kendt er han nok for bogen *Den etiske fordring* fra 1956 (Løgstrup 2010), hvori han argumenterer for, at det kan lade sig gøre rent human, dvs. filosofisk, at redegøre for næstekærlighedsbudet. Tankegangen kan kort opsummeres således: På baggrund af en fænomenologisk analyse af tilliden kommer Løgstrup frem til, at tilliden er fundamental i vores liv. Vores mellemmenneskelige liv ville falde fra hinanden, hvis ikke vi på forhånd mødte hinanden med tillid. Men at vise et andet menneske tillid betyder også at udlevere sig; man blottet sig og vover sig frem for at blive imødekommet – og risikerer ikke at blive det. At tilliden er grundlæggende i vores liv betyder dermed også, at vi har magt over hinanden. Interdependensen (*indbyrdes afhængighed*) er et grundvilkår for den menneskelige tilværelse – med Løgstrups mest berømte udtryk: ”Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd” (Løgstrup 2010, 25f.). Sådan har vi ikke selv indrettet vores liv, men sådan er livet skabt. Og ud af tilliden og interdependensen giver *fordringen* sig. Den etiske fordrings indhold er, at vi skal tage vare på det af det andet menneskes liv, som vi altid, i ethvert møde, holder i vores hånd. Men den fordring er uopfyldelig for os; vi mennesker er aldrig i stand til at opfylde fordringen. Opfylde fordringen kan vi kun i ”unatur”, siger Løgstrup, og det vil sige, at det er menneskets skyld, at fordringen er uopfyldelig – for vi kan ikke lave om på vores natur: at vi er egoistiske væsner. At vores natur er sådan betyder på den anden side ikke, at kærligheden og tilliden

ikke findes i vores liv. Men det betyder, at de ikke er vores bedrifter. Kærligheden og tilliden findes i vores liv, fordi Gud har skabt livet sådan. Så kærligheden og tilliden findes ikke på grund af, men på trods af os. Vores liv er skabt til at leves i kærlighed; ja, hele vores liv er anlagt på en kærlighed, der kommer fra Gud. Men vi lever i en modstand imod den kærlighed, fordi vores menneskelige natur ikke er i stand til at opfylde fordringen om kærlighed til næsten. Det er et ansvar, vi ikke kan leve op til. Når kærligheden alligevel, på trods af vores skyld og modstand, vedbliver at være det, vores liv er anlagt på, skyldes det alene Guds tilgivelse, der giver os tilbage til det skabte liv. Et skabt og skænket liv, som er anlagt på kærlighed og desuden indebærer en radikal etisk fordring.

For Løgstrup er det afgørende, at tilgivelsen er Guds *uforudsete* handlen med mennesker, og ikke noget, vi kan regne med pr. automatik eller som en nødvendighed. Guds tilgivelse, som vi møder i Jesu forkyndelse, stiller samtidig mennesket i en afgørelse. Mennesket må afgøre sig for, om det vil tro eller afvise, at det i Jesu ord og gerninger møder Gud selv og hans tilgivelse af os for at svigte varetagelsen af næstens liv. Tros det, bliver fordringen, skylden og tilgivelsen til realiteter. Og så er det med Guds tilgivelse Guds rige, der er kommet til os. Afvises det, gør Jesu forkyndelse vores liv til et skinliv; et ikke-liv.

Skabelsesteologi og den kosmiske fordring

Ovenstående tankerække vil være de fleste teologer og præster kendt. Ligeledes vil mange være bekendt med, at teologen Ole Jensen (1937-2021), som var en af Løgstrups mest markante og konsekvente elever, og gennem sit liv formidlede Løgstrups tænkning ud i både brede, folkelige kredse og i teologisk-akademiske sammenhænge, har gjort sig til talsmand for, at der findes endnu en fordring gemt i Løgstrups skabelsesteologi. Ved siden af den etiske fordring til os om at tage vare på vores medmennesker, findes en ligestillet fordring om at tage vare på kloden; på skaberværket. Vi kunne kalde den for ”den kosmiske fordring”.

Jensen trækker blandt andet på det, som Løgstrup skriver sent i sit forfatterskab i den posthumt udgivne bog fra 1984, *Ophav og omgivelse* (Løgstrup 2013). Som vi alene kan høre ud fra titlen, så handler det her blandt andet om at komme frem til en forståelse af, hvorvidt kloden – eller universet, som Løgstrup siger – kun er vores *omgivelse*, altså noget, der tilfældigvis omgiver os og som vi hæmningsløst kan udnytte til vores eget bedste, eller om vi også har del i kloden og universet på en anden måde – sådan, at det også er vores *ophav*. Hvis det sidste er tilfældet, så er vi med Jensens ord underlagt den fordring at tage vare på kloden ved konkret at bekæmpe forurening, CO2-udledning, global opvarmning mv.

Jensen ønsker at fremskrive en skabelsteologisk kritik af et bestemt natur-, livs- og menneskesyn, og hans tanker kan placeres under den mere brede betegnelse ”økoteologi”. Jensen knytter flere steder i sin kritik af vor tids herskende natursyn an ved en læsning af Gen.1,28, som han mener, vi trænger til at genlæse og besinde os på (se fx Jensen 2020). For Jensen handler det kort fortalt om, at mennesket med ordene fra Gen.1,28 om, at vi skal underlægge os jorden og herske over dyrene, har gjort os til ”skabningens herre”, hvis opgave det er at gøre os jorden underdanig. Hermed har vi via Bibelen legitimeret udleveringen af naturen og dens dyre- og planteliv til vores vækstparadigme med dets omfattende produktion og dennes rovdrift på naturen, hvilket med Jensens egne ord har resulteret i et ”naturens holocaust” (Jensen 2020), altså drab på eller udryddelse af naturen. Fordringen til os er nu, at vi i stedet skal forstå os selv som ”skabningens forvaltere”, dvs. vi skal opgive vores herskermentalitet og forstå os selv som den *med ansvar* udrustede del af skabelsens værk, og i konsekvens heraf bl.a. indrette os på en ”sparsomhedens etik” og på selvbegrænsning.

Store dele af økoteologien har i de senere år på forskellig vis understreget og fremhævet menneskets særlige og store ansvar for klodens tilstand og ikke mindst dens fremtid (se fx temanummer om grøn kirke og økoteologi i Kritisk Forum for Praktisk Teologi 2020, nr. 162). Der bliver både lagt vægt på, at mennesket har et særligt *ansvar* og en særlig forpligtelse til at *handle*. Her skal Jensens tanker blot suppleres med et lille udpluk fra Grøn Kirkes teologiske grundlag *Teologisk og etisk grundlag for Danske Kirkers Råds Klima- og miljøgruppe* (Grøn Kirke 2020). På baggrund af en teologisk redegørelse, der dog ikke er helt klar i mælet omkring, hvorvidt mennesket med sin gudbilledlighed indtager en særstatus i skaberværket, eller om mennesket må holde op med at tro, at det er andet og mere i skaberværket end planterne og dyrene, så opfordres der ikke desto mindre til, at mennesket må i gang med følgende opgave: “At arbejde for bevidstgørelse om og udbedring og heling af den nuværende miljø- og klimamæssige ubalance på kloden”, hvilket bliver set som et “i høj grad [...] etisk og åndeligt arbejde, der udspringer af forsoning med Gud, vor næste og med hele skabningen.” (Grøn Kirke 2020).

Den etiske fordring byder os, mellemmenneskeligt, at tage vare på det af den andens liv, der er os udleveret. Den kosmiske fordring byder os tilsvarende at tage vare på kloden. Begge fordringer er både radikale og uopfyldelige. Men hvor den etiske fordrings uopfyldelighed i Guds tilgivelse af os giver os tilbage til at leve et liv anlagt på Guds kærlighed, så ser man indenfor økoteologien mestendels langt efter en tilgivelse eller anden form for aflastning i forhold til den kosmiske fordrings

uopfyldelighed. Menneskets ansvar synes gigantisk og uendeligt. Som det står i Grøn Kirkes teologiske grundlag: ”Vores ansvar gælder ikke kun i nutiden, men over for alt liv og hele skabningens eksistens i fremtiden” (Grøn Kirke 2020)

I en kirkelig sammenhæng og ikke mindst i forbindelse med fejring af høsten får man lyst til at spørge, om vi har glemt en af skabelsesteologiens allermest indlysende indsigter, som vi tilmed synger om i en af de mest kendte og elskede høstsalmer, *Du gav mig, o Herre, en lod af din jord* (DDS 728). Salmen udtrykker det selvfølgelige, at både vores liv, jorden, vi dyrker, og verden i det hele taget er en gave, skænket os af Gud. Med gaven kommer også en skænket ret til at kalde vores tildelte lod af jord for vores egen; det er hér forvalteransvaret fra Gen.1,28 kommer ind. Men i slutningen af salmens andet vers synger vi jo også: ”den mark, som blev min, var altid dog *din*”. Spørgsmålet er, om vi for ofte, også i kirkelig og forkyndelsesmæssig sammenhæng, udelader den sidste del af sætningen og derfor glemmer, at jeg nok må kalde livet, verden og jorden for min – men at det hele dog altid, først og sidst, er Guds. Vi er forvaltere af noget, der ikke er vores. Derfor må en anden i sidste ende bære ansvaret; ikke mindst, når vi har vist os at være utro eller dårlige forvaltere af det betroede, fordi opgaven var os for stor; fordringen er uopfyldelig. Ansvar for skaberværket er også, især, Guds. Et ansvar, han tager på sig og som han i rige løfter til os i Bibelen forsikrer os om, at han vil stå ved. Og måske er det Guds løfter til os, som vi i forhold til den kosmiske fordring må sidestille med Guds tilgivelse af os for ikke at kunne opfylde den etiske fordring. Løfterne findes mange steder i både det Gamle og Nye Testamente. Ét udtryk for Guds løfte og for hans ansvar for skaberværket og dets fremtidige skæbne kunne være Johs. Åb. 21,1-5a:

Og jeg så en ny himmel og en ny jord. For den første himmel og den første jord forsvandt, og havet findes ikke mere. Og den hellige by, det ny Jerusalem, så jeg komme ned fra himlen fra Gud, rede som en brud, der er smykket for sin brudgom. Og jeg hørte en høj røst fra tronen sige:

Nu er Guds bolig hos menneskene,

han vil bo hos dem,

og de skal være hans folk,

og Gud vil selv være hos dem.

Han vil tørre hver tåre af deres øjne,

og døden skal ikke være mere,

ej heller sorg, ej heller skrig, ej heller pine skal være mere.

Thi det, der var før, er forsvundet.

Og han, der sidder på tronen, sagde: »Se, jeg gør alting nyt!«

Skabelsesteologi og retfærdiggørelse af tro

Afslutningsvist vil jeg på baggrund af lektor i systematisk teologi ved Københavns Universitet Johanne Stubbe Teglbjærg Kristensens (f. 1974) kritiske bemærkninger til økoteologien fremhæve to indsigter fra hhv. Wolfhart Pannenberg (1928-2014) og Jürgen Moltmann (f. 1926), begge tyske teologer. De kan læses som spor at gå videre ad, hvis man leder efter alternativer til økoteologiens fokusering på det menneskelige ansvar for kloden (Kristensen 2020). Kristensens overordnede intention i sin artikel er at spørge, hvorvidt økoteologien med sin (over-)betoning af menneskets ansvar for klimaet og kloden kommer på kant med den lutherske kerneindsigt om retfærdiggørelse af tro.

I det lutherske ærinde at reservere retfærdiggørelsen til Guds alene, fordi kun sådan bliver den frihed, evangeliet skænker, til sand frihed for mennesket, understreger Pannenberg, at mennesket ikke kan skabe den frihed selv – slet ikke gennem gerninger og handlinger, der står i fokus hos økoteologien. Ud fra en luthersk synds- og retfærdiggørelsesforståelse må der ifølge Pannenberg ikke alene gøres op med en handlingsorienteret og gerningsretfærdig teologi, men Pannenberg ønsker også et opgør med enhver form for etisering af teologien. Vejen frem ligger ikke i en “ethischen Begründung der christlichen Wahrheit, sondern umgekehrt in einer theologischen Neubegründung der Ethik” (Pannenberg 1962, 16). Disse indsigter fra Pannenberg får Kristensen til fyndigt at erklære: ”I forlængelse af denne besindelse på luthersk synds- og retfærdiggørelsestænkning mener jeg hverken, at økoteologien holder som teologi med rent etisk indhold eller som etisk begrundet teologi.” (Kristensen 2020, 12). Det er ikke sikkert, at alle har lyst til at tage så stor afstand til økoteologiens forskellige måder at gøre opmærksom på forbindelsen mellem kloden og menneskets ansvar herfor på. Men har man lyst til at dykke nærmere ned i forbindelsen mellem etik og teologi, også i en teologisk kontekst, der rækker ud over den danske, er hermed et spor lagt ud.

Desuden fremhæver Kristensen Jürgen Moltmann, der har præget særligt den tyske debat i kirkelige og teologiske kredse om økoteologi, blandt andet med bogen *Gott in der Schöpfung. Ökologische Schöpfungslehre* (1985). Moltmann fremskriver ikke et ønske om at gøre tænkning til handling; han spørger ikke, om vi er i stand til at handle – et spørgsmål, som ellers på mange måder kan stå som overskrift for økoteologiens henvendelse til mennesker i dag. Men Moltmann spørger i stedet, om vi er i stand til at bekende. Et spørgsmål, vi i forlængelse af Løgstrups ord om at afgøre os i tro for Guds

uforudsete handling mod os, nemlig hans tilgivelse af os, også kan stille os selv i dag: Kan vi bekende, at Gud, ikke vi, er Herre over liv og død, over himmel og jord? Og kan vi i den bekendelse klart se, eller i det mindste dunkelt ane, at så er der både aflastning, tilgivelse og håb om fornyelse, også når den kosmiske fordring viser sig uopfyldelig for os?

Den gode, gamle høstsalme slutter i en bøn og dermed indirekte også i en bekendelse til Gud som Gud og Herre:

*Så lær mig da, Herre, at dig til behag
jeg bruger det pund, mig blev givet
at fylde med hæderligt virke min dag
at hjælpe og værne om den, som er svag
at elske, thi deri er livet.
Og giv mig til sidst
et navn, Herre Krist,
som er i din livsbog indskrevet.*

Og bønnen og håbet om til sidst at få et navn i Vorherres livsbog udtrykker både håbet om Guds tilgivelse for vores skyld og vores svigt i mellem menneskelig sammenhæng, men ikke mindst håbet om, at vi, når alt det gamle forsvinder, og Gud skaber en ny himmel og en ny jord, må få en plads i det Guds rige, der skal oprinde.

Litteratur

Grøn Kirke 2020: Teologisk og etisk grundlag for Danske Kirkers Råds Klima- og miljøgruppe
http://www.gronkirke.dk/wp-content/uploads/2017/08/110914Teologisk_og_etisk_grundlag.pdf

Jensen, Ole 1976: *I vækstens vold. Økologi og religion*, Viborg: Fremad

Jensen, Ole 2019: *På kant med klodens klima. Om behovet for et ændret natursyn*, København: Eksistensen

Jensen, Ole 2020: "Genesis 1,28 i lyset af naturens holocaust" i Kritisk Forum for Praktisk Teologi: Temanummer om økoteologi og grøn kirke, nr. 162, s. 75-88

Kristensen, Johanne Stubbe Teglbjærg 2020: "Økoteologi i dansk sammenhæng. Overvejelser" i Kritisk Forum for Praktisk Teologi: Temanummer om økoteologi og grøn kirke, nr. 162, s. 4-23

Kritisk Forum for Praktisk Teologi 2020: Temanummer om økoteologi og grøn kirke, nr. 162, <https://www.eksistensen.dk/media/wysiwyg/Tidsskrifter/KritiskForum/2020/Kritisk-forum-162.pdf>

Løgstrup, K.E. 1938: "Guds Skabning" i *Menighedsbladet* nr. 20, s. 451-454

Løgstrup, K.E. 2010 [1956]: *Den etiske fordring*, Aarhus: Klim.

Løgstrup, K.E. 2013 [1984]: *Ophav og omgivelse*, Aarhus: Klim

Moltmann, Jürgen 1985: *Gött in der Schöpfung. Ökologische Schöpfungslehre*, Güterloh: Chr. Kaiser

Pannenberg, Wolfhart 1962: "Die Krise des Ethischen und die Theologie" i *Theologische Literaturzeitung*, nr. 1, s. 7-16